

ήρωες του στο φώς.

Δε θέλω να φύγω από τη Σαλαμάνκα χωρίς να δω τον τρομερό σκαντζόχοιρο, τον Ουναμούνο. Πάω κι έρχομαι στο χινοπωρινό κήπο, από ξω από την εκκλησιά Σάντα Μαρία ντε los Καμπαλιέρος, και περιμένω να 'ρθει η ώρα να χτυπήσω την πόρτα του. Τα φύλλα είχαν κιτρινίσει, οι λεύκες έλαμπαν ολόχρυσες, τρία μεγάλα κυπαρίσσια ακίνητα, αναλλοίωτα, άνοιξη και χειμώνα, στέκουνταν κατάμαυρα μέσα στο πυρωμένο δειλινό· διατύπωνα στο νου μου δύο μεγάλα ερωτήματα που θα έθετα στον Ουναμούνο:

«1) Ποιο είναι το χρέος του σημερινού πνευματικού ανθρώπου; Να λάβει μέρος στην πάλη; Και με ποιους; 2) Πώς βλέπετε τη σύγχρονη στιγμή της Ισπανίας και του κόσμου; Ο νέος πόλεμος έρχεται, έφτασε, στην Ισπανία δίνεται η πρώτη αψιμαχία. Είναι δυνατό (και πρέπει;) να τον εμποδίσουμε;»

Χτύπησα την πόρτα, μπήκα σ' ένα μακρόστενο γραφείο γυμνό: λιγοστά βιβλία, δύο μεγάλα τραπέζια, δύο ρομαντικά τοπία στους τοίχους. Μεγάλα παράθυρα, άπλετο φώς, ένα βιβλίο εγγλέζικο ανοιγμένο στο γραφείο. Τέντωσα το αυτί· από μακριά στο διάδρομο ακούγεται το βήμα του Ουναμούνο να ζυγώνει. Κουρασμένο, σουρτό, γεροντίστικο. Πού ήταν οι μεγάλες δρασκελιές κι η νεανική ελαστικότητα που του καμάρωνα τώρα και λίγα χρόνια στη Μαδρίτη; Κι όταν άνοιξε η πόρτα είδα -ο Ουναμούνο είχε γεράσει απότομα, είχε λιώσει, καμπούριασε. Μα το μάτι του άστραφτε πάντα άγρυπνο, γοργό, βίαιο, σαν ταυρομάχου. Δεν πρόλαβα ν' ανοίξω το στόμα· είχε κιόλας χιμήξει ο Ούναμουνο ακάθεκτος στο κέντρο του στίβου:

- Είμαι απελπισμένος! φώναξε σφίγγοντας τους γρόθους του. Ότι γίνεται εδώ, που πολεμούν, σκοτώνονται, καίν τις εκκλησιές, κάνουν λιτανείες, σηκώνουν κόκκινες σημαίες και λάβαρα του Χριστού, νομίζετε πως γίνεται επειδή οι Ισπανοί πιστεύουν; Οι μισοί στη θρησκεία του Χριστού κι οι άλλοι μισοί στη θρησκεία του Λένιν; Όχι! Όχι! Ακούσετε, προσέξτε καλά αυτό που θα σας πω: Όλα αυτά γίνονται γιατί οι Ισπανοί δεν πιστεύουν τίποτα! Τίποτα! Τίποτα! Είναι ντεσπεράδος. Καμιά γλώσσα του κόσμου δεν έχει τη λέξη αυτή. Γιατί κανένα άλλο έθνος εξόν από το ισπανικό δεν έχει το νόημα της. Ντεσπερά-

δος θα πει εκείνος που ξέρει καλά πως δεν έχει να πιαστεί από τίποτα, που τίποτα δεν πιστεύει, και μην πιστεύοντας κυριεύεται από λύσσα.

Ο Ουναμούνο σώπασε μια στιγμή, κοίταξε από το παράθυρο.

- Τι κάνετε εσείς στην Ελλάδα; ρώτησε.

Μα χωρίς να περιμένει απάντηση χίμηξε πάλι στο στίβο:

- Ο ισπανικός λαός έχει κυριευτεί από τρέλα! φώναξε. Όχι μονάχα ο ισπανικός λαός παρά κι όλος ο κόσμος σήμερα. Γιατί; Γιατί το επίπεδο της νεότητας όλου του κόσμου έχει πνευματικά ξεπέσει. Δεν περιφρονούν μονάχα το πνέμα· το μισούν. Μισούν το πνέμα, νά τι χαρακτηρίζει όλους τους σημερινούς νέους του κόσμου. Θέλουν σπορτ, δράση, πόλεμο, πάλη των τάξεων -γιατί νομίζετε; Γιατί μισούν το πνέμα. Θέλουν, λέει, να σπριχτούν στην πραγματικότητα, σικαίνονται, λέει, τους ρομαντισμούς, τις αισθηματικότητες και τις αφηρημένες ιδέες. Γιατί, νομίζετε; Γιατί μισούν το πνέμα! Τους ξέρω καλά τους σημερινούς νέους εγώ, τους μοντέρνους! Μισούν το πνέμα!

Σηκώθηκε, πήγε, έψαξε το εγγλέζικο βιβλίο που ήταν ανοιγμένο απάνω στο γραφείο του· βρήκε μια φράση, τη διάβασε:

- Βλέπετε; είπε. Μισούν το πνέμα!

Τη στιγμή εκείνη, γρήγορα γρήγορα, πρόφτασα να διατυπώσω μιαν ερώτηση:

- Τι πρέπει λοιπόν να κάνουν όσοι αγαπούν ακόμα το πνέμα;

Ο Ουναμούνο, πράμα σπάνιο, άκουσε. Σώπασε λίγο και ξαφνικά ξέσπασε πάλι:

- Τίποτα! φώναξε. Τίποτα! Το πρόσωπο της αλήθειας είναι τρομερό! Ποιο είναι το χρέος μας; Να κρύψουμε την αλήθεια από το λαό! Η Παλαιά Διαθήκη λέει: «Όποιος κοιτάξει το Θεό κατά πρόσωπο, πεθαίνει!» Ο Μωυσής ο ίδιος δεν μπόρεσε να τον δει κατά πρόσωπο. Τον είδε από πίσω, και μονάχα μιαν άκρα από το φόρεμα του. Τέτοια είναι κι η αλήθεια! Ν' απατάς, ν' απατάς το λαό, για να' χει ο κακομοίρης δύναμη και κέφι να ζήσει. Αν ήξερε την αλήθεια, δε θα μπορούσε πια, δε θα 'θελε πια να ζήσει. Ο λαός έχει ανάγκη από μύθο, από πλάνη, από

απάτη. Αυτά τον στηρίζουν στη ζωή. Νά, έγραψα απάνω στο τρομερό αυτό θέμα ένα βιβλίο, το τελευταίο μου, πάρτε το!

Είχε ζωντανέψει. Οι φλέβες του πάλι γιόμωσαν αίμα, φούσκωσαν, κοκκίνισαν τα μάγουλά του, τεντώθηκε ο κορμός του, ξανάνιωσε. Με μια δρασκελιά έφτασε στη βιβλιοθήκη, πήρε ένα βιβλίο, έγραψε απάνω του βιαστικά λίγες λέξεις, μου το 'δωκε:

- Πάρτε το! Ο Μάρτυς Σαν Μανουέλ Μπουένο. Διαβάστε το, θα δείτε. Ήρωας μου είναι ένας καθολικός ιερέας που δεν πιστεύει. Όμως μάχεται να μεταδώσει στο λαό την πίστη που δεν έχει, για να του δώσει δύναμη να ζήσει. Να ζήσει! Γιατί ξέρει πως χωρίς την πίστη, χωρίς την ελπίδα, δεν μπορεί ο λαός να ζήσει.

Γέλασε ένα σαρκαστικό ανέλπιδο γέλιο.

- Είναι τώρα πενήντα χρόνια που δεν ξομολογήθηκα. Μα ξομολόγησα εγώ παπάδες, καλόγερους, καλόγριες. Δε μ' ενδιαφέρουν οι κληρικοί που τρων και πίνουν πολύ ή θησαυρίζουν· περισσότερο μ' ενδιαφέρουν όσοι αγαπούν τις γυναίκες· αυτοί υποφέρουν. Κι ακόμα περισσότερο μ' ενδιαφέρουν όσοι έπαψαν να πιστεύουν. Η τραγωδία αυτών των ανθρώπων είναι τρομαχτική. Τέτοιος είναι κι ο ήρωας του βιβλίου μου, ο Σαν Μανουέλ Μπουένο. Κοιτάχτε!

Ο Ουναμούνο με βίαιο χέρι άρχισε να ξεφυλλίζει το βιβλίο, βρήκε μια φράση:

- «Η αλήθεια είναι κάτι τρομερό, αβάσταχτο, θανάσιμο... Ο απλός λαός, αν τη μάθει, δε θα μπορέσει πια να ζήσει, και πρέπει να ζήσει, να ζήσει...»

Ο Ουναμούνο έσκισε βιαστικά τις σελίδες κι άρχισε να διαβάζει. Διάβαζε, διάβαζε, τρελαίνονταν ν' ακούει τα λόγια του και τη φωνή του. Διάβασε όλο το βιβλίο και σταμάτησε:

- Λοιπόν, τι λέτε; μου κάνει. Ποια είναι η ιδέα σας;

- Όπως στο τέλος του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού, αποκρίθηκα, όμοια και σήμερα ο διαλεκτικός νους προχώρησε περισσότερο απ' ό,τι είναι χρήσιμο στη ζωή. Δεν πιστεύουμε πια στο μύθο, και γι' αυτό η ζωή μαραίνεται. Νομίζω πως έφτασε ο καιρός να κοιμηθεί ο διαλεκτικός νους. Να κοιμηθεί, για να ξυπνήσουν οι βαθιές δημιουργικές δυνάμεις του ανθρώπου.

– Νέος λοιπόν μεσαίωνας; φώναξε ο Ουναμούνο και τα μάτια του πέταξαν σπίθες. Το είπα κι αυτό! Το είπα μια μερα του Βαλερύ: «Δεν μπορεί ο νους να κωνέψει τις μεγάλες προόδους που έκανε. Πρέπει ν' αναπαυτεί.»

Τη στιγμή εκείνη ακούστηκαν κάτω από τα παράθυρα μουσικές και θόρυβος και στρατιώτες που ζητωκραύγαζαν: «Αρρίμπα Εσπάνια!» Ο Ουναμούνο τέντωσε το αυτί του. Πέρασε η οχλαλοή, ακούστηκε πάλι η φωνή του γέρου της Ισπανίας, κατάκοπη τώρα, θλιμμένη:

– Στην κρίσιμη τούτη στιγμή που περνά η Ισπανία ήταν ανάγκη, έπρεπε να πάω με τους στρατιωτικούς. Αυτοί θα φέρουν την τάξη. Ξέρουν τι θα πει πειθαρχία, και μπορούν να την επιβάλουν. Δεν έγινα, και μην ακούτε, δεξιός, δεν πρόδωκα την ελευτερία! Μα για τώρα ήταν απόλυτη ανάγκη να επιβληθεί η τάξη. Όμως γρήγορα θα σηκωθώ και θ' αρχίσω να μάχουμαι πάλι για την ελευτερία ολομόναχος Δεν είμαι φασιστής μήτε μπολσεβίκος. Είμαι μόνος!

Προσπάθησα ν' αλλάξω την κουβέντα, γιατί έβλεπα τον κάτασπρον αυτόν παλαιστή να υποφέρει πολύ. Μα ο Γέρος, δεν καταδέχτηκε:

– Είμαι μόνος! φώναξε πάλι και σηκώθηκε. Μόνος, όπως ο Κρότσε στην Ιταλία!

Έφυγα, νύχτα πια, και σιγομουρμούριζα τους στίχους που ο Αντώνης Ματσάδο έγραψε για τον βίαιον αυτόν αλλοπρόσαλλο ντεσπεράδο πολεμιστή: *«Ο δονκιωτικός τούτος δον Μιχάλης Ουναμούνο, κοτσονάτος Βάσκος, – ασκώνει τη γελοία πανοπλία – και την κωμική κάσκα – του κακόμοιρου Ιππότη της Μάντσας. – Ο δον Μιχάλης εκστρατεύει, – καβάλα σε χιμαιρικό άτι, – και με χρυσό σπιρούνι σπιρουνίζει – την τρέλα του – και κακογλωσσίες δε φοβάται. – Σ' ένα λαό μουλαράδες, – χαρτοπαίχτες, τοκογλύφους, δίνει μαθήματα Ιπποτοσύνης. – Η ξεψυχισμένη ψυχή της ράτσας του, – που με όλα τα χτυπήματα της σιδερένιας του ματσούκας, – ακόμα κοιμάται, μπορεί να ξυπνήσει, μια μέρα. – Θέλει να διδάξει την άγριαν όψη της αμφιβολίας, πριν ανέβει στο άλογό του ο ιππότης – σα νέος Αμλέτος, να κοιτάζει γυμνή, – κοντά στην καρδιά, την ατσαλένια λάμα. – Έχει την πνοή δυνατής ράτσας, – που ονειροπόλησε πιο πέρα από τα τζάκια της – και που χύθηκε*